

DAN ARHIRE¹, ROMÂNIA

Cuvinte - cheie: neolitizare, cuplu divin, pe Pustii, lina fântână, boul sfânt, Sântion, Sângiorz.

Neoliticul anatolian și biserica de lemn din Rogoz

Rezumat

Articolul care urmează constituie o încercare de a pune în legătură unele teme culturale ale neoliticului anatolian, de import la nordul Dunării, cu aspecte supraviețuitoare ale culturii noastre tradiționale, din dorința de a identifica posibile continuități în timp. Faptul că cele mai recente studii de genetică istorică a românilor atestă existența unui raport de 40-50% moștenire neolitic-anatoliană, 20-30% moștenire paleolitică și 20-30% moștenire ținând de indo-europenii Epocii bronzului a constituit un factor de incitare!

Este acceptat faptul că bagajul cultural al vechilor emigranți neolitici anatolieni, oriunde s-ar fi stabilit ei, cuprindea expresiile credințelor și vieții religioase ale Asiei Occidentale, sub forma ideilor legate de cultul fertilității unei zeițe-mamă sau mame-pământ a tuturor, protectoare, al taurului acolit masculin și al morților, morți care împărtășeau destinul seminței de grâu, adică al veșnicelor încolțiri și renașteri. Pot fi acestea cadrele unei culturi tradiționale rămase aici, în spațiul cultural românesc, să ordoneze, până astăzi, ideile deseori surprinzătoare ale unui popor creștin? Simbolul cel mai răspândit al ornamenticii noastre tradiționale – *păpușa* – părând a reprezenta, la origine, divinitatea feminină supremă, instituie pentru mine o stare de alertă. Faptul că o găsim și „la vedere” și „ascunsă” în diverse monumente sau artefacte „țărănești” este un indiciu că suntem pe o cale bună.

¹ Șef secție Ansamblul artistic profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea.

Keywords: neolithization, divine couple, pe Pustii, lina fântână, Sântion (St. John), Sângiorz (St. George).

Anatolian Neolithic and the Wooden Church from Rogoz

Summary

The following article attempts to connect some cultural themes from the Anatolian Neolithic, imported to the north of the Danube, with the surviving aspects of our traditional culture, out of the desire to identify possible continuities over time. The fact that the most recent historical genetic studies of Romanians prove the existence of a ratio of 40-50% Neolithic-Anatolian heritage, 20-30% Paleolithic heritage and 20-30% heritage belonging to Bronze Age Indo-Europeans was an inciting factor!

It is acknowledged that the cultural background of the ancient Neolithic Anatolian emigrants, wherever they settled, included expressions of the Western Asian religious beliefs and life in the form of ideas related to the fertility cult of a mother goddess or earth mother of all, protector of the male acolyte bull and the dead. The dead who shared the destiny of the wheat grain, that is, of eternal sprouting and rebirth. Can they, the frames of a traditional culture left here, in the Romanian cultural space, order, until today, the often surprising ideas of a Christian people? The most widespread symbol of our traditional ornamentation - the doll - seeming to represent, originally, the supreme female divinity, establishes for me a state of alertness. The fact that we find it both "visible" and "hidden" in various "peasant" monuments or artifacts is an indication that we are on the right path.

Neoliticul anatolian și biserica de lemn din Rogoz

Introducere

Deseori, asemănările dintre narațiunile mitologice ale diverselor culturi și civilizații, precum și dintre motive ale ornamenticii acestora, frapază călătorul prin spațiu și timp sau, cel puțin, îi atrag atenția. Unele dintre aceste asemănări au fost cercetate și sunt bine cunoscute, altele au fost relevate de diverși autori în studii dintre cele mai diverse, iar altele, nevăzute și necunoscute, adastă, încă, așteptându-și clipa într-o somnoroasă letargie, precum Frumoasa din pădurea adormită! Aș dori să atrag aici atenția, considerându-le demne de semnalat. S-a concluzionat deja că istoria culturală a omenirii trebuie privită ca un corp unitar, unele teme mitologice fundamentale (ex. furtul focului, potopul, tărâmul morților, fecioara născătoare, eroul reînviat etc.) fiind întâlnite peste tot în lume². Carl Gustav Jung lămurește în bună parte problema, prin descrierea *inconștientului colectiv* și a conținutului său original, *arhetipurile* („imaginea primară [*urtümliches bild*]”) comune și întâlnite peste tot în spațiu și timp, nemodificate atâta vreme cât nu sunt „aduse la suprafață” (deci conștientizate) și „prelucrate” (transpuse în diverse mitologii)³. Acestea, „aducere la suprafață” și „prelucrare” ale arhetipurilor, le modifică, în sensul sublimării lor în cadrul unei expresii specifice individualității care le îndeplinește. Drept urmare prind chip acele „idei (...) articulate și elaborate diferit” (adică nu generale, ci specifice și restrânse local), manifestări culturale pe care Adolf Bastian, citat de Campbell⁴ le-a numit „idei etnice” (*volkergedanke*).

Nu toate aceste asemănări întâlnite în timp și spațiu pot fi raportate la arhetipuri și inconștientul colectiv, unele extrăgându-se din experiențele religioase primare comune. Tocmai aceasta explică înrudirea manifestărilor religioase neolitice într-o zonă considerabil extinsă geografic, situată între nordul Indiei și nord-vestul Europei, potrivit lui Dan Monah⁵. Așa se face că și înrudirile între culturile preistorice ale unei zone cuprinzând țărmurile Greciei, sudul Italiei, Creta, sudul Anatoliei, Cilicia, Siria, Palestina și Semiluna fertilă⁶, consecutive apariției cultivării pământului încă înainte de 7000 î.Hr., pot să devină și devin vizibile arheologic, dar și – deseori - în unele aspecte ținând de cultura tradițională. Ceea ce, schematic vorbind, au avut în comun zonele respective la origine, a fost trecerea de la

² Campbell, Joseph, 2022. Măștile zeului/ vol. I/ Mitologia primitivă, Ed. Trei, București, pp. 13; 40.

³ Jung, Carl Gustav, 2014. *Opere complete/ 9/1 /Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Ed. Trei, București, pp. 12-13 și urm.

⁴ Campbell, *op.cit.*, p. 41.

⁵ Monah, Dan, 1997. *Plastica antropomorfă a Culturii Cucuteni-Tripolie*. Muzeul de Istorie Piatra Neamț, Piatra Neamț, p. 215.

⁶ Gimbutas, Marija, 1989. *Civilizație și cultură/ Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București, p. 53.

Paleolitic la Neolitic prin adoptarea cultivării pământului cu tot ce ținea de noul mod de viață: concret, complexul „Grâu-orz oaie-capră-vite-porc” (*ibidem*) și sedentarizarea. „Pasul” revoluționar a atras după sine apariția unei ideologii axate pe Marea Mamă ca divinitate feminină absolută (rădăcinile cultului căreia trebuind, însă, a fi „căutate în zorii religiozității arhaice a întregii omeniri”⁷), precum și o posibilă asimilare a destinului uman cu cel al bobului de grâu, aceasta presupunând credința în moartea și renașterea fiecăruia într-o succesiune fără sfârșit. Un proces lent, desfășurat între mileniile VIII și VI î.Hr. în sudul agricol european a transformat credințele în „spirite feminine protectoare ale naturii în cultul Marii Zeițe”. La nord de această zonă, în lumea Uralilor, transformarea poate fi urmărită chiar pe etape de desfășurare: „Vechile mituri povestesc despre spiritele feminine ale naturii, în timp ce la cei care au devenit sedentari și s-au îndeletnicit cu agricultura, este venerată Mama Pământ ca zeitățe feminină”⁸.

Diferențele cronologice de desfășurare ale etapelor preistoriei europene au determinat așezarea ei inegală pe diferitele arii continentale. Din acest punct de vedere s-a constatat că cele mai târzii urme culturale ale Paleoliticului s-au păstrat la Mezin, în Ucraina de astăzi (cca. 9000 î.Hr.), relativ apropiate în timp de cele mai timpurii manifestări ale Neoliticului Europei de est. Teoretic, aceasta ar fi putut face posibilă, în opinia lui Haarmann⁹, „predarea-primirea” unor motive ale respectivei simbolistici culturale dinspre paleoliticul Mezin, prin mezoliticul Lepenski Vir (cu populație deja sedentară, chiar dacă doar sezonier), până în orizontul neolitic timpuriu al culturii Vinča. Circumstanța în cauză face ca un transfer de cultură de acest tip să fie „cu mult mai plauzibil decât s-ar putea postula pentru Europa vestică” (*ibidem*).

Mileniile următoare au cunoscut o extindere a acestui mod de viață și a acestei ideologii neolitice prin migrație și aculturație, precum și o înflorire a lor, pe o arie geografică europeană cuprinzând, în primul rând, zona continentală a Greciei, Peninsula Balcanică, România, Ungaria și o parte a Ucrainei (Vechea Europă, după Gimbutas), și apoi și restul continentului. Este relevant în acest sens exemplul figurinelor din lut aparținând perioadei din jurul anului 6.000, descoperite în cantități mari pe o arie sud-est europeană (Thessalia, Macedonia, Bulgaria, România, Iugoslavia și sud-estul Ungariei), artefacte atât de asemănătoare celor întâlnite în cazul culturilor orientale Hassuna și Samarra (Mesopotamia). Această asemănare, întinzându-se pe o distanță de „1300-1500 de mile”, este valabilă și pentru tradiția arhitecturală a perioadei respective, indicând o „uniformitate fundamentală” a ariei cuprinzând Thessalia și Macedonia, Anatolia și estul regiunii mediteraneene¹⁰.

S-a concluzionat că trecerea firească la modul nou de viață printr-o continuitate spirituală sesizabilă între Paleoliticul superior, Epipaleolitic și Neolitic s-a produs acolo

⁷ Marazzi, Ugo, 2010. Religiiile din Asia Septentrională. În *Istoria religiilor/ (V) Religiiile Americii precolumbiene și ale populațiilor indigene*, Editura Polirom, Iași, p. 254.

⁸ Haarmann, Harald, 2019, *Enigma civilizației danubiene/ Descoperirea celei mai vechi culturi de rang înalt din Europa*, Casa Editorială Demiurg, Iași, p. 150.

⁹ Haarmann, op. cit., p. 179.

¹⁰ Gimbutas, op.cit., pp.56-57.

unde s-au remarcat primele evoluții neolitice, și anume în Orient și sud-estul european, mai precis în bazinul superior al Eufratului, Anatolia, regiunile pontice și Balcanii¹¹. Trebuie precizat că se înțelege prin Orient, sau Orientul Apropiat, „zona unde au apărut, prin evoluție, pentru prima dată, elementele modului neolitic de viață și de gândire, cu implicații profunde asupra evoluției generale a lumii (...) spațiul geo-istoric divers, **cuprins între litoralul răsăritean al Mării Mediterane, la vest, și valea Indusului, la est, și de la Marea Neagă, Platoul Anatoliei, Munții Taurus și Antitaurus, la nord, până la Marea Moartă, nordul Peninsulei Arabice, Golful Persic și Oceanul Indian**” (s.n.)¹². Tocmai această zona, după cum arătam mai sus, a prezentat drept factori favorizanți continuitatea neîntreruptă a prezenței umane și permanența contactelor interumane, din Paleoliticul superior și Epipaleolitic (*ibidem*).

Este dificil de creditat ideea transformărilor bruște, toate culturile cunoscute ale lumii beneficiind la „pornire” de existența unui „pat” cultural și spiritual al acelor culturi care le-au precedat. Așa s-au transmis din Paleolitic și Mezolitic motivele meandrului, al V-ului și zig-zag-ului în Neolitic¹³, însoțite de simbolurile pe care le includeau. Ele nu sunt singurele transmise și rămase, o inventariere exhaustivă a acestora fiind, probabil, imposibilă, căci au dăinuit inegal în timp și spațiu, diferit în zone și epoci diferite, ascunse sub chipuri culturale care le fac, de cele mai multe ori, greu detectabile. Această realitate, desigur, a atras precizarea axiomatică a ceea ce poate constitui principiul fundamental al cercetătorului, și anume: „Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de <<contemporaneitatea>> folclorului: de multe ori, credințe și obiceiuri încă vii în anumite regiuni eminamente conservatoare din Europa (printre care trebuie întotdeauna numite Balcanii și România) revelează straturi de cultură mai arhaice decât cele reprezentate, de exemplu, de mitologiile <<clasice>> greacă și romană. (...) un anumit număr de elemente culturale pre-indo-europene și paleo-indo-europene s-au conservat aici mai bine decât oriunde în Europa (...)”¹⁴.

Ca exemplu de continuitate spirituală Paleolitic-Neolitic „adaptată” consider că ar putea fi luată în calcul și prezența făinii de cereale și a cariopselor descoperite în pasta statuetelor și figurinelor feminine din Eneolitic (ex. faza Precucuteni III-Tripolie A și Cucuteni A) destinate cultului, după ce, în câteva puncte ale Europei centrale sau Asiei (Dolní Věstonice, Předmost, Pavlov și siberiana Maininskaja) pasta unor statuete feminine din Paleoliticul superior (Gravettian) a relevat prezența pulberii de oase. Or, ambele categorii, atât oasele, cât și cerealele (grâul, în special) constituie simboluri și suporturi

¹¹ Chirică, Vasile, Dumitru, Boghian, 2003. *Arheologia preistorică a lumii. Neolitic și eneolitic*, Editura Helios, Iași, p. 15; Fedele, Francesco, 2008. *Religia preistorică. În Istoria religiilor/ (I) Religiile antice*, Editura Polirom, Iași, p. 46.

¹² Chirică, Boghian, *op.cit.*, p. 20.

¹³ Haarmann, *op.cit.*, pp. 21, 132.

¹⁴ Eliade, Mircea, 1980. *De la Zamolxis la Gingis Han*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, p.191.

magice ale renașterii¹⁵, adaptate, fiecare, la esența ocupațional-culturală a epocii sale: vânătoarea și agricultura.

Stabilirea contactelor între diferite populații ca urmare a călătoriilor la mari distanțe realizate în diverse scopuri, a făcut posibilă transmiterea elementelor de progres civilizațional și a ideilor culturale și mitic-religioase. Prima „întâlnire” la nivel european a fost, probabil, cam cu 45.000 de ani î.Hr. între grupurile de Homo sapiens venind din Africa și cele de neanderthalieni deja aflate aici, iar culoarul Dunării, pe care această călătorie s-a desfășurat, a devenit, începând de atunci, cel folosit de majoritatea migrațiilor venind dinspre Orientul Mijlociu cu destinație europeană. Tot pe aici, o parte a populațiilor neolitice anatoliene (după cum indică toate studiile genetice) au trecut cam cu 8.000 de ani în urmă spre Europa, pe care o vor coloniza, în timp ce o altă parte a acestora răspândeau agricultura în nordul Mării Mediterane, pe o altă cale, tot prin colonizare. Tot studiile genetice demonstrează că procesul de neolitizare a vechilor locuitori de pe actualul teritoriu al României s-a făcut atât prin colonizare (procentul de 40-50% moștenire genetică de la vechii agricultori neolitici atestând asta), cât și prin aculturație (fapt atestat de procentul de aproximativ 20-30% moștenire genetică paleolitică). Procentul de aproximativ 20-30% rămas provine de la populațiile indo-europene și reflectă aportul genetic ulterior al Epocii Bronzului¹⁶. Tocmai acești coloniști anatolieni agricultori, însă, au fost cei care au adus cu ei, în „bagajele grosolane”, expresiile delicate ale credințelor și vieții religioase din podișurile uscate ale Asiei Occidentale, mai mult sub forma imaterială a ideilor legate de cultul (fertilității, în mod special) **unei zeite-mamă** sau mame-pământ a tuturor, protectoare, al **taurului** și al **morților**¹⁷; morți care, după cum spuneam, împărtășeau destinul seminței de grâu, adică al veșnicelor încolțiri și renașteri. Sunt, acestea, cadrele unei culturi tradiționale care au rămas aici să ordoneze, până astăzi și fără alternativă, ideile deseori surprinzătoare ale unui popor creștin. În cadrul cultului adus de ei, fertilitatea feminină a mării zeite (pe care o voi numi în cele ce urmează Marea Mamă), era asociată fertilității masculine exprimată de taur, ca simbol al puterii de procreare și ca acolit masculin al divinității feminine supreme¹⁸. Acest cuplu divin, uimitor de dăinuitor în timp, a fost spectaculos înfățișat într-unul din sanctuarele de la Parța (reconstituit), ținând de cultura Banatului și datând din perioada 5.300-5.200 î. Hr., pe care Gheorghe și Magda Lazarovici¹⁹ îl consideră mai potrivit a fi numit templu (*foto 1*).

¹⁵ Arhire, Dan, 2020. „Grădina Maicii Domnului”/ Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini, Editura Etnologică, București, pp. 86-87.

¹⁶ Netea, Mihai G., 2022. *O istorie genetică (incompletă) a românilor*, Editura Humanitas, București, pp. 32-34; 55-56; 214).

¹⁷ Cagni, Luigi, 2008. Religia Mesopotamiei. În *Istoria religiilor/ (I) Religiile antice*, Editura Polirom, Iași, p. 115.

¹⁸ Bertholet, Alfred (inițiat de), 2012. *Dicționarul religiilor*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 389; Chirică, Boghian, *op.cit.*, p. 22.

¹⁹ Lazarovici, Cornelia Magda, Lazarovici, Gheorghe, 2006, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România/ I Neoliticul*, Editura Trinitas, Iași, pp. 312-313.

Foto 1. Statuia monumentală a cuplului sacru zeiță-taur
acolit masculin în sanctuarul de la Parța

Cuplul pare a fi prefigurat, însă, încă din Paleolitic (aproximativ 13.000 î.Ch.), picturile din grotă La Madeleine din Franța, în singura scenă de acest tip cunoscută înainte de Neolitic, înfățișând taurul în postură erectă și lansat în atac, alături de două reprezentări feminine înfățișate întinse, în posturi lascive, în așteptarea acuplării²⁰ (fig. 2,3,4).

Aportul mitico-magic al credințelor aduse de neoliticii anatolieni, cel care astăzi definește – vrem, nu vrem – cultura noastră tradițională, ne-a lăsat amintirea unui tărâm – *pe Pustii* - reflectat minuțios în colinde și cântecele *de Zori* și ale bradului, după cum am încercat să arăt cu alte prilejuri²¹. Același tărâm care ne dezvăluie, atunci când se lasă cercetat, și substratul unitar și coerent al sărbătorilor noastre băbești (calendarul popular) și, în cea mai mare parte, al ornamenticii noastre tradiționale. Precizările Monicăi Brătulescu²², ale lui Petru Caraman²³ și ale Marianeii Kahane și Luciliei Georgescu-Stănculeanu²⁴ ne asigură indirect că acest tărâm mai este astăzi propriu doar culturii tradiționale a românilor, iar noi știm că lumea unicităților noastre cultural-tradiționale pe care el o evocă este legată, la originile ei, de: a. *Marea Mamă*; b. *taur sau bour*, acolitul ei masculin; c. *identitatea de destin grâu-ființa umană*, toate exprimate prin texte și acte de

²⁰ Arhire, *op.cit.*, pp. 50-51.

²¹ Arhire, *op.cit.*; Arhire, Dan, 2021. *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*. Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea.

²² Brătulescu, Monica (ediție îngrijită și prefată de), 1964. *La luncile soarelui/ antologie a colindelor laice*. Editura pentru Literatură, București, pp. VIII, 7.

²³ Caraman, Petru, 1983. *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, pp. 369-370; 514-515.

²⁴ Kahane, Mariana, Georgescu-Stănculeanu, Lucilia, 1988, *Cântecul zorilor și bradului (Tipologie Muzicală)*, Editura Muzicală, București, p. 7.

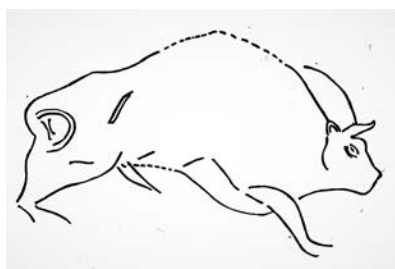

Fig. 2. Taur pictat (cca. 13.000 î.Hr.) în peștera La Madeleine (Franța)

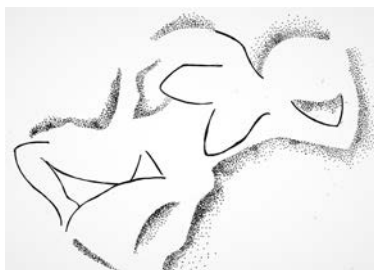

Fig. 3. și Fig. 4. Nuduri din grota La Madeleine, cca. 13.000 î.Hr.

ritual, calendarul marilor sărbători și ornamentica tradițională. Voi încerca, în cele ce urmează, să aduc doar câteva indicii și argumente în acest sens.

Lina fântână

Am avut prilejul să arăt în texte anterior publicate că *lina fântână* reprezintă, la origine, în cultura noastră tradițională, acel loc de la capătul pământului prin care se face trecerea între lumile rezultate din Creație - din cea *de sus* în cea *de jos* și invers - de către suflete și alte entități. Ernest Bernea²⁵ o descrie așa cum i-a fost și lui descrisă de țărani și anume: „Fântânile sunt ochii pământului, în care își oglindește cerul fața”. Tot prin *lina fântână* (o captare a mai multor izvoare cu o curgere atât de înceată încât este insesizabilă, făcând astfel posibile oglindirea cerului în apa ei și întrepătrunderea celor două lumi) coboară în lumea de jos Marea Mamă (sub forma creștinată intermediară a Maicii Sfinte, cea care, în vechime, mai purta și denumirea de Dumnezoaia [Dumnezeoia]²⁶!), stăpână a țărinilor și a apelor care dau acestora rodul, aducând oamenilor fertilitatea și fecunditatea ca daruri divine:

Doamne, coborât-a coborât,/ Doamne, Maica Sfântă pe pământ./ La fântâna țărinii./ Apă-n gură și-o luat,/ Țarina o răurat./ Adă, Doamne ploile,/ Să se facă holdele!/ Dumnezău să dăruiască/ Roadă și-n țarina noastră!/ (...)/ Iartă, iartă Sfântă Maică,/ Că ți-am călcat țarina,/ Și ți-am scuturat roua!²⁷

Mai târziu, în creștinism, acest rol îi va fi transferat lui Dumnezeu ca divinitate supremă și cel mai adesea textele rituale de acest tip vor circula sub forma adaptată noii divinități:

Scoală, scoală, gazdă mare,/ Prinde boii la tînjală/ Și te du la plug afară/ Și tot ară până-n seară./ La capul drumului mare,/ La **fântâna cu trei izvoare**,/ **Dumnezeu pe-acolo coboară**/ Și pășește prin ogoară./ Apă-n gură o luat,/ Prin ogoare ni-a

²⁵ Bernea, Ernest, 2006. *Civilizația română satească*, Editura Vreamea, București p. 150.

²⁶ Kernbach, Victor, *Universul mitic al românilor*, Editura Lucman, București, p. 298.

²⁷ Mureșan, Patricia-Smaranda, 2019. *Cununile de Rusalii la Șieut*, în Dobrogea/ revistă de cultură și artă tradițională, pp. 123-128, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, pp. 127-128.

vărsat:/ -Creșteți grăie/ Până-n brăie/ Și ovese cât mai dese,/ Secări la subsuori/ Și porumbi/ Până la grindă (Sabin Drăgoi, 1931, 303 colinde, Craiova, Scrisul românesc.)²⁸

În această balansare a textelor de ritual de pe o divinitate pe alta un loc aparte îl păstrează Boul sfânt, identificabil ca supraviețuitor al acolitului masculin al Marii Mame neolitice, însărcinat cu distribuirea fecundității și fertilității de orice fel în *lumea de jos* (dar, după cum am arătat cu alte prilejuri, și în *lumea de sus*). Într-un cântec de *Cununa secerișului* (*De cunună*, Solovăstru [MS]), el apare exercitându-și indubitabil prerogativele și competențele, neîntrerupt după cele zece mii de ani:

*De uni-am făcut cununa,/ De la locu cu holda,/ Multe clăi am sățșerat,/ Multe car-am încărcat (...)/ Coborât-o, coborât,/ **Coborât-o boul sfânt**/ La fântână-n țarină,/ Apă-n buze ș-o luat/ Și din coarni-o scuturat,/ Țarina o răurat/ Și Dumnezeu rod o dat:/ Roadă-n grăie până-n brăie, / Și-n săcări, pân subțiori,/ Și-n ovese,/ Până-n mese*²⁹.

Boul neolitic și Sântion

Formarea cuplului sau căsătoria erau percepute, la rândul lor, ca forme de distribuire a fertilității și fecundității și au răzbătut încă până la noi, prin colinde, ecouri ale ansamblului de idei potrivit cărora tot *Bourul* (diminutivat *Bourel*, atunci când este vorba de flăcăul încă „fără mustață” ursit fetei colindate!) sau *Boul sfânt*, ca acolit al Marii Mame, era odinioară cel însărcinat de divinitatea feminină supremă cu exercitarea respectivei competențe, după cum transpare dintr-o colindă *de june* culeasă din satul Răcătău, comuna Blandiana (AB):

*Junel, junelui bunu,/ Pă 'cest câmp mândru-nfloritu,/ Junel, junelui bunu,/ Su' cer roș' de răsăritu,/ Lucru mândru ce-mi văzuiu,/ Că-mi văzu **bou** jucându./ Da' nu joacă cum să joace,/ Făr' tăt sare sus la soare,/ Su' la soare cân' răsare,/ Dimineața-n prânzul mare,/ Și să-nsuce după lună,/ După lună cân' îi plină,/ 'Colea seara după cină./ Și să-nsuce roș' cu roșu,/ De-n chipu lui Hiristosu,/ Și să-nsuce-n curcubeu,/ În chipul lui Dumnezău./ Nime-n lume nu mi-l vede,/ Numai dragă sora lui,/ Pe-o jăbruică de fereastră./ Pusă-n casă, spusă-n masă,/ Cătră drag fratele ei (...)/ June drag când auzare/ Plimbă-ncoaci, plimbă coleare,/ Prinsă-n cui, la căpătâiu,/ Găsi d'arcu discordatu./ (...)/ Bou de sus se pomeniare (se deșteptă, n.n.)/ Și din grai d-așa-mi grăiare:/ -Nu-mi plătiți (pe) moartea meare,/ Că plătiți (pe) moartea tare,/ Că nu-s cine-ți pare țâie,/ Că-s Ion, (pă) Sântionu,/ Nănașu' lui Dumnezău. (...) (s.n.) (Răcătău, Blandiana [AB]).³⁰*

Textul este creștinat prin prezența lui *Hiristosu* și a lui *Dumnezău*, în mod aparent și

²⁸ Moldoveanu, Elisabeta, 2000. *Cântecele de seceriș ale poporului român*, Editura Academiei Române, București, p. 28.

²⁹ Bot, Nicolae, 1989. *Cântecele cununii*, Editura Minerva, București, p. 239.

³⁰ Bocșa, Ioan (coordonator), 1999. *1484 Colinde/ Cu text și melodie* (vol.I/vol.II), Fundația Culturală TerrArmonia, Alba Iulia, p. 201.

a lui *Ion*, (pă) *Sântionu*. Doar că această identitate creștină a Sfântului Ioan Botezătorul își este declinată de boul pomenit anterior și prezentat în mijlocul unui dans ritualic descris ca desfășurându-se prin ample și grozave sărituri la înălțimi cosmice. Alte texte și referințe transferă însă și mai limpede problema în zona precreștină: „*Măi Ioane-Sfinte-Ioane,/ Sai în vârful și-n munții lor,/ Mană dalbă grânelor,/ Sănătate tuturor...*”, sau altă variantă, din același sat (Sărata, Porumbacu de Jos [SB] n.n.): *Măi Iuoane-Sfânt-Iuoane,/ Sai în vânt, sai în pământ,/ De dă roadă codrilor,/ Sănătate tuturor (...)*. În primul fragment trebuie să fi fost: *Sai în vârful munților*, iar laolaltă, contopind cele două texte (probabil): *Măi Ioane, sfinte Ioane, sai în vânt, sai în pământ,/ Sai în vârful munților,/ De dă roadă codrilor,/ Mană albă grânelor,/ Sănătate tuturor (...)* sf. Ion este îndemnat să sară pentru roada codrilor, mana grânelor și sănătatea oamenilor. Din punct de vedere creștinesc avem de-a face cu o adevărată profanare. Nu încapă nicio îndoială că **Sf. Ion acoperă altă ființă sfântă**, care poate să facă acest lucru, în mod firesc, după rosturi străvechi (s.n.)³¹. Noi tocmai am văzut despre ce *ființă sfântă* este vorba. Suntem lămurii apoi că *săriturile* lui Sfântu Ion au sensul de fecundare (Țara Oltului), cu adresă la mamiferele mari – taur, armăsar, cerb (*ibidem*) și cercul se închide. Reamintesc faptul că textul este al unei colinde a cărei menire magică la origini era ca, prin puterea cuvântului („zis și făcut”), să instituie lumea viitorului an după modelul divin de la începuturi, recosmicizând-o după întoarcerea din Haos, iar în ce îl privește pe Sfântul Ion, se credea că tocmai în ziua sărbătorii sale s-a făcut lumea³². Lectura numeroaselor colinde ne face să înțelegem că cei care formau ceata de colindători erau, de fapt, potențialii pețitori ai fetelor colindate, *juni ai lui Crăciun*, dar și *vânători ai lui Crăciun*, căci metoda magico-arhaică de formare a cuplului venea dintr-o mitică vânătoare:

Porni june la-nsuratu,/ (...) Pleacă-și fata să ia apă,/ Iar Ion îi bun ficior,/ Jos la ea că s-aplecară,/ Sus pe braț o ridicară,/ Trei costiță îi frânsară./ Se luă și se duceară,/ Și-n tare loc se-ascundeară,/ Sub cea lină de fântână,/ Sub tufă de salcă dalbă,/ Prin stejari, prin pâlținei,/ (...) Și-o-nchinăm ție, Ileană,/ Să fii veselă, Susană (Țelna, Ighiu [AB])³³.

În oglindă, fetele colindate care erau pregătite de măritișul pe care îl așteptau, erau, la rândul lor, *fete ale lui Crăciun*:

Tot din munte-n munte/ Pân la a noua munte/ Sunt fete de Creciun/ Pânzele ghilesc,/ Năfrămi schindosesc/ Și flori prisădesc (...) (Colindă de fată din Perisadovka, pe Ing, afluent al Bugului, la 25 de km nord de Nicolaev, n.n.).³⁴

Ca pețitori pregătiți de întemeierea cuplurilor, colindătorii erau văzuți, la origine, ca substituindu-se magic acolitului masculin al Marii Mame, taurul (bourul, boul) în

³¹ Herseni, Traian, 1977. *Forme străvechi de cultură poporană românească/ Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pp. 221-222.

³² Căndea, Ionel, Costin, Croitoru, 2015. *Răspunsurile la chestionarele Odobescu și Hașdeu pentru Județul Brăila*, Editura Istros, Brăila, p. 571.

³³ Bocșa, *op.cit.*, pp. 407-408.

³⁴ Golopenția, Anton, 2006. *Românii de la est de Bug (II)*, Editura Enciclopedică, București, p.176.

hierogamia ce constituia taina căsătoriei, inițiere în urma căreia cei doi protagoniști, *feciorul* și *fata de crai/împărat*, deveneau bărbat și femeie, adică *Împărat* și *Împărăteasă*. Din această origine arhetipală purcedea puterea lor magică și așa cred că trebuie văzute textele colindelor care ne-o prezintă pe *fata mare* mergând la locul de transfer dintre lumi, *lina fântână*, spre a-și întâlni acolo pețitorii sub formă de *crai de feciorei* (feciorei de crai, de fapt!) sau *bourei*:

Meie Lina la fântână,/ Dăliană, fată dalbă,/ Și cofița-o duce-n mână,/ Găsi apa-ntulburată/ Și fântâna-nconjurată/ De trei crai de fecioreiu,/ Rumenei și frumoșeu;/ Unu din grai îi grăiare:/ - Lină, Lină, scumpa meare,/ Dă mie cununa tare/ Să ne cununăm cu eare (s.n.) (Nojag, Certeju de Sus [HD])³⁵;

*Merge-ș fiica la fântână,/ Luminioară, ochiț negri,/ C-un pahar galben în mână/ Să ne-aducă apă bună/ (...)/ D-află apa tulburată/ (...)/ Ciudă mare ce văzui (mamei, n.n.)/ Pă pârau fântânii:/ **Doi bouți, bouți surei/ Bătându-și bouriștile!**/ Alelei, lei, fiica me/ Nu-s acei ce-ț par,/ Ci-s oaspeții dumitale./ Vin la mine, cer pă tine* (s.n.) (Bratca, [BH])³⁶.

Bourei și venind de la *lina fântână* a transferurilor de fertilitate și fecunditate, colindătorii aveau, deci, puterea, menirea și sarcina de a revărsa apa (la origine, lichidul amniotic al Marii Mame), provenind din Haosul tuturor potențialităților aflat între lumi, denumit la noi *pe Pustii*³⁷, în casele colindate și peste căseni, pentru ca viața acestora și a avutului lor în anul pe care ei li-l constituiau magic să fie așezate sub semnul sănătății și belșugului:

*Oi, lerundai, lerui, Doamnele!/ Scoală, scoală, fată mare,/ Și-mi aprinde-un foc mai mare,/ Și-mi aprinde-o lumânare/ Și-o lipește la icoane,/ La icoane-ntre obloane,/ Că ție ți-or mai veni/ Mai mulți juni colindători,/ Te-or cânta, te-or colinda,/ (...) Meargă-ș patru câte patru,/ Meargă patru colindând,/ **Doi cu apă răurând/ Peste casă, peste masă, Peste fețe de-aromețe** (NOTA 1: liniștite) (Seimenii Mari [CT])³⁸;
Junii, buni colindători (...)/ Junii-n casă când intrară/ Peana-n grindă scânteiară;/ (...) Vin cu domnu împodobit/ (...) Pe din lontru-i de-nflorit/ Tot cu flori de primăvară,/ Florile-s pline de rouă,/ Floarea-i sfânt-o scuturară,/ Peana-n grindă o jucară/ Tăt cruciș și curmezâș;/ Câți cu rouă-ajunje-vor/ Cei mai mici că crește-vor,/ Cei tineri veseli-vor,/ Cei bătrâni sfinți-se-vor,/ Cei bolnavi scula-se-vor./ Să fiți veseli, mari boieri (Trâmpoaiele, Zlatna [AB])³⁹.*

În ce privește fata pețită, menirea Bourului este de a o aduce (ca pe cel mai tânăr

³⁵ Bocșa, *op.cit.*, p. 321.

³⁶ Mârza, Traian, 2014. *Folclor muzical din Bihor* (ediția a II-a), Editura Tradiții Clujene, Cluj, pp. 113-114.

³⁷ Arhire, Dan, 2021. *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*. Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, p. 108.

³⁸ Brăiloiu, Constantin, 1998. *Colinde și cântece de stea/ Antologie de texte poetice* întocmită de Sabina Ispas și Mihaela Șerbănescu/ Selecția transcrierilor muzicale Otilia Pop-Micul, în Brăiloiu, Constantin, Ispas Sabina, Sub aripa cerului. Editura Enciclopedică, București, p. 212.

³⁹ Bocșa, *op.cit.*, p. 9.

fruct al florilor dalbe) din Haos, unde ea intrase ca *fată mare* (a se înțelege doar suflet) pentru inițiere și reîntruchipare ca *femeie*; de asemenea, de a o purta în siguranță (uneori, în leagănul de mătase dintre coarnele sale) prin năvala apei (cel mai adesea a „mării care vine mare”) echivalând cu „ruperea apei”, a lichidului amniotic al Marii Mame aflat între lumi, și de a o scoate la liman. Această *scoatere la liman*, deci, trebuie înțeleasă ca echivalând magic cu „renașterea” ei ca *femeie*, îndrituită din punct de vedere social și aptă, din punct de vedere fiziologic să aducă viață în *lumea de jos* (foto 5, 6; fig. 7, 8, 9)! Gimbutas⁴⁰ afirmă că „Secura cu două tăișuri reprezintă, pe cât posibil epifania Marii Zeițe. Despre leagănul dintre coarnele bouului purtând o fată de măritat vorbesc multe texte ale colindelor noastre:

*Colo susu, mai susu,/ Hai, leroi, ler, Doamne,/ Este-un strat de bususioc/ Cu cărare pe mijloc./ Da cărarea cine-o face?/ Face-o, face, **boul sur**,/ Cu copite potcovite,/ Cu coarnele-ntr-aurite./ Dar în coarne ce mi-ș poartă?/ Poart-un leagăn de mătăsă./ Da-n leagăn cine-i culcat?/ Ana, fată de-mpărat./ Scoală, Ano, nu durni,/ Că doar de-asăară ț-a fi!/ Că de când ai adurmit,/ Florile te-au năpădit/ Și pe gură, și pe nas,/ Și pe dalbu-ți de obraz/ Și prin sân ți s-au băgat,/ Scoală, **fată de-mpărat**!*⁴¹;

*Cură, cură râu ripede,/ Lerui, Doamne,/ Râu ripede pă lespede (în alte variante marea mare, n.n.),/ Dacă cură ce-și aduce?/ Lerui, Doamne,/ Duce brazii încetinați,/ Cu molivzi amestecați,/ Printre brazii, printre molivzi,/ Noată-și, noată de-un bou negru./ Dacă noată coarne-și poartă./ Dar de coarne ce-și mai poartă?/ Poartă-un leagăn de mătase./ Da-n cel leagăn de mătase/ E Ileana de-oichii-și negri,/ Și-mi coase și-mi tinghisește/ (o cere un fecior, dar ea îi spune că este logodită, n.n.) (Boișoara [VL]).*⁴²

Foto 5.

Foto 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Foto 5. Crater cu bucraniu, Târgu Ocna-Podei, Cucuteni, cca. 3700-3500 î.Hr.; Foto 6. Detaliu Crater Târgu Ocna-Podei; Fig. 7. Bucraniu din lut de la Căscioarele (Gumelnița) purtând un personaj feminin între coarne (reconstituire Vlad Dumitrescu); Fig. 8. Bucraniul de la Bilcze Zlote, Ucraina (Cucuteni-Trypillia) cu personaj feminin între coarne; Fig. 9. Cap de taur minoic cu dubla secure (simbol al Marii Mame) între coarne

⁴⁰ Gimbutas. Marija, 1974. *The goddesses and gods of old Europe: 7000-3500 B.C.*, traducere Dan Nicolau, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, p. 78.

⁴¹ Ispas, Sabina, 2007. *Colindatul tradițional românesc/ sens și simbol*, Editura Saeculum Visual, seria Mythos, București, p. 73.

⁴² Mohanu, Constantin, 1975. *Fântâna dorului/ Poezii populare din Țara Loviștei*, Editura Minerva, București, p. 104.

Putem înțelege că tot de aici provine și semnificația de origine a obiceiului *Boul înstruțat* – adică mirele sacru - care a mai fost atestat ca desfășurându-se la Sânziene sau Rusalii, în diferite variante locale în Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Valea Țibleşului, Podișul Târnavelor, Câmpia Transilvaniei, zonele Sibiu, Alba etc.⁴³ Obiceiul prevedea, în mare, împodobirea de către fetele și feciorii comunității a celui mai frumos bou din sat care, așa împodobit, era „mănat” de către conducătorul cetei de feciori prin curțile la care se aflau fete de măritat, unde se desfășura un anumit ceremonial⁴⁴. Aici boul era stropit acum cu apă (fertilitate), după care „tineretul” curăța fântâna satului⁴⁵ – locul de distribuire a fertilității și fecundității spre *lumea de jos* - așa cum și înaintea Crăciunului membrii cetei de feciori, aflați la „gazdă”, îi curățau acesteia fântâna⁴⁶. În opinia mea toate elementele obiceiului trebuie puse în legătură cu măritișul fetelor, în primul rând, dar și – inevitabil - cu însuratul feciorilor. În satul Țop (Pădureni), Comuna Mintiu Gherlii (CJ), în cadrul obiceiului denumit aici „Împănatul boului” (de Rusalii), alaiul care străbătea localitatea cu acest prilej era format din feciorii și fetele de măritat, urmași de restul locuitorilor. Ajunși la gazda la care se derula obiceiul, „pana” (cununa din flori a boului) era dată jos, dimpreună cu restul podoabelor, iar boului i se dădea să bea rachie amestecat cu apă de către una din participante, el devenind astfel agitat și agresiv. Fetele încercau pe rând să-l liniștească și să-l stăpânească, reușita echivalând cu semnul măritișului indubitabil. După ce era băgat în grajd, boul era descântat „cu nouă cărbuni” de către fată, și recunoaștem în acest descântat de liniștire a masculului exemplar prima acțiune „de nevastă” a acesteia, procedeu deprins doar teoretic în șezătoare; adică, în limbajul netradus vreodată, o confirmare pentru ea a căsătoriei „ca și făcute”! Cei tineri, fără excepție, jucau apoi pe rând „pana”, cu strigături, printre acestea numărându-se și textul „de regulament”, adică o veche și simplă formulă ținând, ca și colindele, de magia cuvântului (!): „Cine n-a juca pana/ Aia nu s-a mărita. / Și pana trebe jucată/ Și gurița sărutată./ Noi pana uăm juca/ Și noi mân’i n’i-om mărita”⁴⁷. În cadrul obiceiului „Împănatul boului” (de Rusalii) din Cristur-Șieu (BN), în timpul cât dura împodobirea cununii cu flori și spice de grâu, fetele cântau, repetând de câte ori era nevoie, un cântec asemănător cântecului *Cununii de seceriș*, plasând astfel ritualul în zona unei altfel de „recolte”. Trebuia apoi ca ele să prindă boul, pe rând, considerându-se reușita drept o asigurare a măritișului iminent. Și la Țop, și la Cristur, tinerii plăteau proprietarului boului cu o zi de lucru la seceriș, ceea ce, alături de alte elemente indică, fără dubii, beneficiarii ritualului: tineretul în preajma căsătoriei al satului și nu gospodarii deținători de holde! Fetele, în mod special și, probabil, la origine, numai fetele (chiar dacă este de la sine înțeles că și băieții beneficiau, în mod egal, de ritual), căci

⁴³ Ghinoiu, Ion, 2008. *Mică enciclopedie de tradiții românești*, Editura Agora, București, pp. 38-39.

⁴⁴ Olteanu, Antoaneta, 2001. *Calendarele poporului român*, Editura Paideia, București, pp. 288-289.

⁴⁵ Taloș, Ion, 2001. *Gândirea magico-religioasă la români/Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, p. 22.

⁴⁶ Herseni, *op.cit.*, pp. 15-16.

⁴⁷ Chifor, Felicia, 1991. *Un ritual de fertilitate și de inițiere în zona Gherla*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, XIV-XV, Zalău, 1990-1991, 583-590, p. 586.

doar boul se împodobește și este prins spre a fi „stăpânit” și doar despre măritișul fetelor se vorbește în textele respective, ele fiind cele care urmau a aduce viața în *lumea de jos*, scopul real al ritualului, în opinia mea!

Indicii semnificative vin să se alăture acestei interpretări. În primul rând trebuie a fi semnalat obiceiul Turcii/ Boriței/ Brezaiei, substituit al Marii Mame „neolitice care moare”⁴⁸ odată cu moartea anului, Cosmosului și vieții în *lumea de jos* „și renaște simbolic” tot odată cu ele, în urma acțiunii magice a colindătorilor. Apoi, un descântec de măritat, realizat de către fata interesată, cu un brâu la o fântână, ne este astfel descris de Laugier⁴⁹: „Se dă ocol fântânii de trei ori cu brâul în mână, și în urmă se încinge cu el. În urmă îngenunche și zice: - <<Doamne, Dumnezeule, ce știi toate, pornește pe cutare să vie **ca un taur** și să nu plece de la mine până nu m-o luă>>”. Pe de altă parte, spre a evita insistențele sufocante ale flăcăilor, se credea că fetele mari nu trebuie să „calce în **borăncăituri de taur**, căci vor umbla flăcăii după ele ca după **o tăuroaie**”⁵⁰. Extrem de interesantă, din acest punct de vedere, mi se pare și denumirea populară a constelației Taurul, și anume: „Gonitorul (fecundatorul) Rusaliilor”⁵¹, amănunt asupra căruia voi reveni cu un alt prilej. Închei șirul acestor indicii cu două expresii legate de *Taurul pământului* (pe care cred că, aici, trebuie să-l legăm de Zeița/ Mama Pământ, al cărei acolit este) expresiile populare: „răgește bâga (taurul, nn.) între hotară și se-aude-a noua țară” (Căciulați, [IF]) și „fornăie ca taurul pământului” (Vultureni, Tecuci [GL])⁵².

Păpușa

Cel mai răspândit motiv al ornamenticii tradiționale românești (întâlnit, de altfel, pe o arie largă care depășește teritoriul țării și al continentului) este *păpușa*, cea care, la origine, reprezenta lumile *de sus* și *de jos*, rezultate din Creație identice - dar inverse și separate prin Haosul primordial. Prin personificare ea a devenit imaginea cea mai cunoscută a divinității feminine, recomandând-o în acest sens prezența ei apotropaică și legitimatoare în toate contextele ce presupuneau trecerile dintr-o lume într-alta prin traversarea Haosului. Atât Marius Sala, cât și Dan Botta⁵³ consideră substantivul feminin „păpușă” ca provenind

⁴⁸ Ghinoiu, Ion, 2013. *Mitologie română. Dicționar*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, pp. 12-13.

⁴⁹ Laugier, Charles, 2012. *Contribuții la etnografia medicală a Olteniei*, Editura Aius, Craiova, p. 221.

⁵⁰ Gorovei, Artur, 2012. *Credințe și superstiții ale poporului român*, Editura Saeculum I.O., București, p. 340.

⁵¹ Apan, Ioan Sorin, 2004. *Taina Mării Negre/ Oceanografie și folclor*, Fundația Culturală Arania, Brașov, p. 73.

⁵² Fochi, Adrian, 1976. *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 120-121.

⁵³ Arhire, Dan, 2020. „Grădina Maicii Domnului”/ *Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini*, Editura Etnologică, București p. 216.

din latinul *pappus* = bătrân, bunic⁵⁴, căruia i s-a adăugat sufixul -ușă, cu aceleași înțelesuri și în greaca veche, pe care, de altfel, trebuie să le fi avut la început și în limba română: *bătrâna*, *bunica*, *strămoașa*, prin analogie chiar cu numele de *Papas* deținut de Zeus, sens păstrat încă în aromână pentru masculinul *papu* (sg.), *păpâni* (pl.) (bunicul, moșul, strămoșii).

Schematic, *păpușa* este reprezentată (în plan sau în spațiu) în mai multe moduri (Fig. 10.0, 10.1, 10.2, 10.3, 11.0, 11.1, 11.2, 11.3, 12), dar și prin *pars pro toto* sau în diverse combinații din două sau din patru *păpuși*, rareori (și părând a fi doar din cauza pierderii sensului inițial) din cinci⁵⁵.

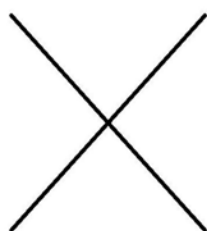

Fig. 10.0

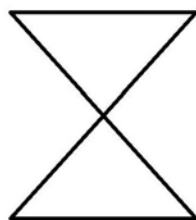

Fig. 10.1

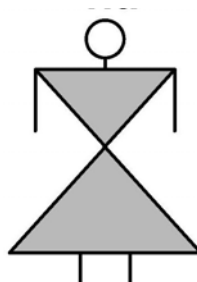

Fig. 10.2

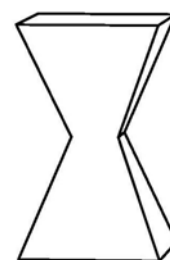

Fig. 10.3

Fig. 10.0. Reprezentarea păpușii în formă de „X”; Fig. 10.1. Reprezentarea păpușii în formă de clepsidra; Fig. 10.2. Reprezentarea păpușii în formă de clepsidra personificată, cu cap, brațe și picioare; Fig. 10.3. Păpușa reprezentată în spațiu.

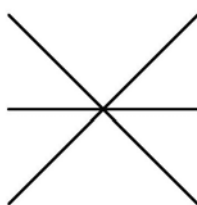

Fig. 11.0

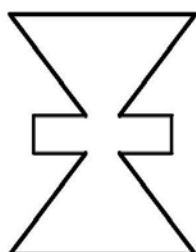

Fig. 11.1

Fig. 11.2

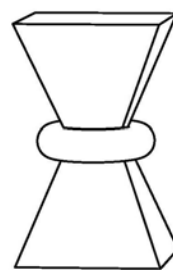

Fig. 11.3

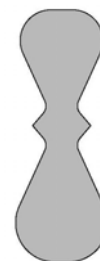

Fig. 12

Fig. 11.0. Păpușa reprezentată în formă de „X” „cu brațe”; Fig. 11.1. Reprezentarea păpușii în formă de clepsidra „cu brațe”; Fig. 11.2. Păpușa reprezentată în formă de clepsidra „cu brațe” personificată; Fig. 11.3. Păpușa reprezentată în formă de clepsidra „cu brațe” în spațiu; Fig. 12. Păpușa cu contur rotunjit și brațe.

Cea mai veche imagine a ei (mileniul VII î.Hr.) întâlnită de mine (sub rezerva corectitudinii demersului recuperator!), este cea descoperită în situl neolitic de la Çatalhöyük (Anatolia), în fresca din altarul EVI. B/3, numită „a vulturilor și turnurilor” (Fig. 13), reconstruită. Interpretarea care i se dă este, cel mai adesea, cea a unei scene de

⁵⁴ Guțu, G., 1983. *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

⁵⁵ Pentru detalii v. Arhire, Dan, 2020. „Grădina Maicii Domnului”/ *Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini*, Editura Etnologică, București, pp. 199-217; Arhire, Dan, 2021. *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*. Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, pp. 90-105.

excarnație, în care vulturii „curăță” de carne oasele defunctului⁵⁶. Emblema de pe spatele vulturului din dreapta imaginii reprezintă, în opinia mea, *Păpușa*, divinitatea feminină supremă, rostul ei fiind de a mărturisi fie că respectiva pasăre este o ipostază a Marii Mame, și anume cea aducătoare de moarte, fie că în numele ei acționează. Sculpturile hibride, cu caracteristici umane amestecate cu unele teriomorfe, în special avimorfe, au constituit o „specialitate” a Vechii Europe⁵⁷, iar tradiția lor pare a fi mai veche. Gimbutas a prezentat unele statuete „Venus cu plisc de pasăre” magdaleniene, marcând o continuitate evidentă între paleoliticul superior și eneolitic⁵⁸. În cultura noastră tradițională, merită amintit, măștile Boriței/Turcii/Brezaiei, substitute ale Marii Mame, prezintă întotdeauna un plisc, iar Sfânta Duminică și Sfânta Vineri au, uneori, picioare de pasăre⁵⁹.

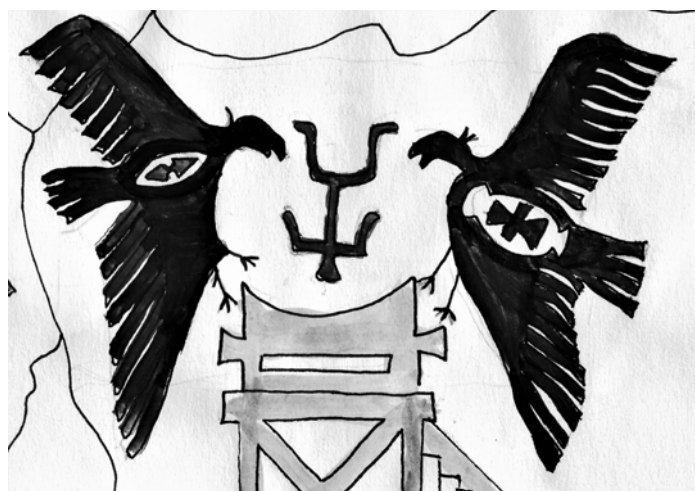

Fig. 13. Fragment cu păpușă și figură închisă din fresca de la Çatalhöyük (mil. VII î. Hr.)

În cântecele *de Zori* românești, care nu se mai regăsesc în alte culturi tradiționale, moartea este adusă tot de o pasăre neagră necrofagă, de *Corboaița neagră*, versurile descriind o scenă asemănătoare celei de la Çatalhöyük prezentate anterior:

Mie mi-a venitî/ Ier, di-alaltă ieri,/ Uo corboaică niagră/ Pie sus învolvând,/ Din harip pleznind,/ Pe min m-o pleznit,/ Graio mi-o perit,/ Buze-o-ndrăvenit,/ Uoki-o pânjenit (...)”(Zorile din casă, Runcu-Gorj)”;

⁵⁶ Johnson, Peri, Altar EVI. B/3. Fresca vulturilor și turnurilor. Reconstrucție, în Prelegerea nr. 3: *Neoliticul din Orientul Apropiat*, <http://www.arthistory.upenn.edu/spr02/101601/101lecture3.html>, accesat 16.10.2022; Abdullaev, Kazim, 2017. *Funerary tradition of the ancient east in examples from Anatolia and Bactria Margiana: Origins or parallels?*, în TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi/Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology, vol. 20, Ankara, ISSN 1301-8566, pp. 27-50, https://www.academia.edu/33842529/Kaz%C4%B1m_Abdullaev_2017_Funerary_Tradition_in_Ancient_East_pdf, accesat 9.11. 2022, 06.43

⁵⁷ Haarmann, *op.cit.*, p. 67.

⁵⁸ Poruciuc, Adrian, 2013. *Sub semnul pământului mamă/ Rădăcini preistorice ale unor tradiții românești și sud-est europene*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza, Iași, pp. 42-43.

⁵⁹ Mușlea, Ion, Bîrlea, Ovidiu, 1970. *Tipologia folclorului/ din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*, Editura Minerva, București, pp. 220-222.

Ieri, alatăieri,/ Luni de dimineață,/ Mi-o vienit, vienit/ O corboaică neagră;/ În fereastă s-a pus,/ Din cioc ciocăni,/ Din aripi pliesni,/ Buz-a pânjenit,/ Uoiki a adurmit;/ Mân în piept a pus,/ Picioarie-a liegat/ Și pe tin ti-a luat./ - Lasă, lasă, lasă,/ Nu mă lua din casă/ Până la Rusalie,/ Că-i ziua mai marie (Zorile din casă, Cornești-Găvănești-Gorj).⁶⁰

În neo-eneolitic *păpuși* mai apar și în picturile parietale realizate cu guam din peștera Măgura din Bulgaria, personificate (fig. 14) sau nu (fig. 15). Ne putem gândi la prima imagine ca înfățișând o preoteasă a Marii Mame, având o mască reprezentativă și rugându-se în cadrul unui ritual de invocare a fertilității și fecundității, în timp ce la a doua ca reprezentând-o pe însăși Marea Mamă.

Fig. 14.

Fig. 15.

Fig. 14. Peștera Măgura (neo-eneolitic) - scenă de invocare a fertilității și fecundității cu imagine personificată a păpușii; Fig. 15. Peștera Măgura (neo-eneolitic) imagine nepersonificată a păpușii.

În ce privește cea de a doua emblemă din fresca de la Çatalhöyük, aflată pe spatele vulturului din stânga imaginii, remarcăm prezența unei figuri formată între contururile laterale ale unor păpuși (două) lipite pe verticală, așa cum apare până astăzi, identic și explicit, în ornamentica tradițională (fig. 16, foto 17). Numeroase elemente ale acesteia m-au îndreptat că respectivul tip de figuri, suprafețe închise rezultând din alipirea a două sau patru păpuși, au rol apotropaic, problemă pe care o voi trata cu un alt prilej.

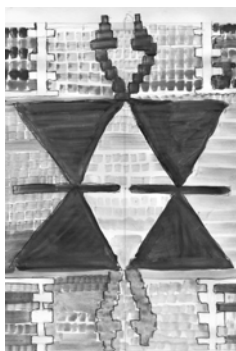

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 16. Două păpuși lipite formând un contur închis de câmp apotropaic țesute în chilim (Grecia); Fig. 17. Două păpuși lipite formând un contur închis de câmp apotropaic la trecerea dintre pronaos și naos în biserica din lemn (1746) cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, din Sinești (VL), arsă în anul 2002

⁶⁰

Kahane, Mariana, Georgescu-Stănculeanu, Lucilia, op.cit., pp. 510, 533.

Acum voi spune însă că aceeași figură neolitică din Anatolia va apărea după aproape nouă mii de ani (!) drept contur al luminatorului bisericii din Valea Stejarului, Vadu Izei (MM), având hramul „Cuvioasa Paraschiva” și datată cu aproximație în secolul XVII (poate 1630) (*foto 18*)! Misiunea respectivului contur era de a proteja magic una dintre „intrările în biserică”, o altă „intrare” (luminator) de la aceeași biserică având, însă, un contur diferit (*foto 19*). Această figură reieșită prin alipirea „cap la cap” a patru păpuși (*fig. 20*) și reprezentarea doar a interiorului cercului cu cei patru „muguri ai brațelor” – să le zicem (*fig. 21*), a fost obținută de mine prin deducție, plecând și de la emblema cu rol sacru a vasului neolitic de Cucuteni (3.800-3.500 î.Hr.) din *fig. 22*. Pe teren, însă, aveam să aflu că altcineva nu doar le gândise cu mii de ani în urmă, ci le și realizase de curând, dar făcând probabil parte dintr-un șir neîntrerupt, cel puțin de la Çatalhöyük încoace (*foto 23, 24*)! Una dintre cele mai frumoase prezentări ale cercului apotropaic format din jumătăți de păpuși (cinci pentru fiecare figură!) dispuse în cerc o oferă pridvorul bisericii vechi a mănăstirii Moisei (1672) (MM) (*foto 25*), descriind cu claritate modul de formare al chitușilor (*pars pro toto* ai figurii închise formate din patru păpuși), originea și semnificația lor apotropaică (*foto 26*). Desigur, așa-zisa „cruce celtică” se înscrie în aceeași clasă a culturii tradiționale (*fig. 27*).

Foto 18.

Foto 19.

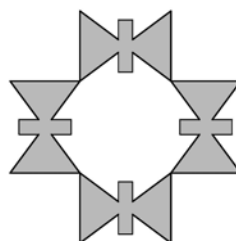

Fig. 20.

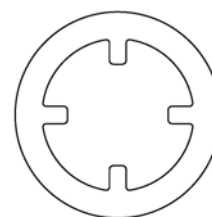

Fig. 21.

Fig. 22.

Foto 18. Luminatorul cu contur de câmp apotropaic format din două păpuși la biserica din Valea Stejarului (MM); Foto 19. Luminatorul cu contur de câmp apotropaic format din patru păpuși la biserica din Valea Stejarului (MM); Fig. 20. Schița de formare a conturului unui câmp apotropaic realizat din patru păpuși (faza I - a); Fig. 21. Schița de formare a conturului a unui câmp apotropaic format din patru păpuși (faza a II - a); Fig. 22. Vas de lut Cucuteni (cca. 3800-3500 î.Hr.) cu (probabil) motivul unui câmp apotropaic format din patru păpuși.

Dat fiind statutul său de cea mai înaltă divinitate și cea mai longevivă, era de așteptat ca *Păpușa* să fie extrem de răspândită, sub diverse înfățișări, acolo unde cultura tradițională a conservat-o mai bine. În spațiul cultural românesc ea constituie, sub multiplele sale forme și combinații, cel mai răspândit motiv: pecetar, icoană de vatră, icoană triptic de călătorie, picior de masă de altar la bisericile din lemn, capitel pe stâlpii pridvoarelor, chitușii

arcadelor acestor pridvoare sau la ușile de intrare în biserici, la troițe și stâlpi funerari, la forme de presat caș și în țesături, pe furci de tors, instrumente de lucru și muzicale etc. Însă cel mai des întâlnite astăzi sunt cele rămase în stucatură, ca „pază”, mai întâi, și ca model ale cărui rosturi magice s-au uitat, cu timpul (foto. 28, 29, 30, 31).

Foto 23.

Foto 24.

Foto 25.

Foto 26.

Foto 27.

Foto 23. Monument funerar cu mai multe contururi de câmp apotropaic formate din patru păpuși (faza I - a), cimitirul din Breb (MM); Foto 24. Monument funerar cu contur de câmp apotropaic format din patru păpuși (faza a II - a), cimitirul din Breb (MM); Foto 25. Contur apotropaic format din cinci păpuși în pridvorul bisericii vechi a Mănăstirii Moisei (MM); Foto 26. Detaliu de formare a chitușilor la biserica Mănăstirii din Moisei; Fig. 27 Crucea Scripturilor (sec. IX) de la mănăstirea Clonmacnoise (Irlanda).

Calendarul agricol

Vorbind despre timp și notațiile legate de evidența lui la vechii europeni din zona Dunării, Harald Haarmann⁶¹ afirma existența unor calendare rituale cu o numărătoare limitată a zilelor, identificând în greaca veche un termen (*lukabas* – „an, ciclu natural”) provenind din perioada și de la populația anterioare stabilirii grecilor aici. Acest termen arhaic se referă doar la perioada vegetației, nu la întregul an astronomic, denumit *chronos*. El dădea exemplul unui astfel de posibil calendar descoperit la Dolnoslav, Bulgaria și

⁶¹ Haarmann, op.cit., pp. 169-171.

Foto 28.

Foto 29.

Foto 30.

Foto 31.

Foto 28. Păpușă apotropaică la ferestrele („intrări”) unei case din Silivașul de Câmpie (BN); Foto 29. Păpușă apotropaică la ferestrele („intrări”) unei case din Șieu Măgheruș (BN); Foto 30. Păpușă apotropaică la ferestrele („intrări”) unei case din Șinca Nouă (BV); Foto 31. Păpușă apotropaică la ferestrele („intrări”) unei case din Baia (TL)

aparținând culturii Karanovo, cu o durată măsurată de 229 de zile. De asemenea, compara etnografic situația respectivă din vechea Europă cu calendarele mayașe pre-columbiene valabile pentru un număr de 260 de zile, durată reprezentând intervalul de la concepție la naștere.

În ce mă privește, consider că și în cultura noastră tradițională era cunoscut un astfel de calendar, întinzându-se între 9 martie (Dochia) și 4 decembrie (Barbura), pe o perioadă de 270 de zile. În decursul acestei perioade, anumite indicii mărturisesc că existau cel puțin șase sărbători (desigur, astăzi creștinate) în cadrul cărora se derulau ritualuri cu semnificații pierdute în timp, dar posibil de reconstituit, cel puțin parțial. Reconstituirea devoalează legătura dintre ele, care structurează întreaga perioadă amintită într-o indiscutabilă coerență. În opinia mea calendarul celor 270 de zile arăta, în mare, astfel:

- **9 martie – Baba Dochia** (Sfânta Evdochia în calendarul creștin), ipostaza degradată, aducătoare de moarte, a Marii Mame. Sărbătoarea semnifica, la origini, dispariția elementului feminin degradat și epuizat după ciclul anterior și intrarea sa în teluric (prin îngheț sau împietrire) cu furca, în scopul „toarcerii firii” și inițierii unui nou ciclu (germinației). De acum și până la cosit femeilor le era interzis să mai toarcă pe câmp, deoarece: „Continuarea torsului, în timp ce plantele deja cresc și se dezvoltă, nu poate decât să dăuneze, aidoma unei relații sexuale întreținute de o femeie ce poartă deja în pântecul ei un rod”⁶². Sărbătoarea celor *patruzeci de mucenici* (tot în 9 martie) cu ritualul celor 40 (44) de pahare (de vin astăzi, dar cu mare probabilitate de apă, la origine) făcea în raport de decesul divinității (Dochia) ceea ce încă se mai face, în special în sudul României (dar cu semne rămase că ar fi existat în întreg spațiul cultural românesc) în perioada celor șase săptămâni de la decesul fiecărui membru al unei familii: asigura apa necesară ritualului

⁶² Evseev, Ivan, 1999. *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, p. 172.

slobozitului izvorului/ apei, desfășurat la împlinirea acestui termen, pentru „nașterea” în *lumea de sus* a sufletului celui dus. În cazul morții Dochiei, **Sângiorzul** (sărbătoarea creștină a Sfântului Gheorghe) era momentu care marca împlinirea termenului celor șase săptămâni (45 de zile, aici), în data de **23 aprilie**. Semnificând evitarea rătăcirii sufletului prin Haos și reîntruchiparea sa, „ieșirea la lumină”, cu acest prilej se desfășura cea mai importantă „campanie” de „ales și cules” a fertilității și fecundității (manei, rodului) din roua câmpului, cu diverse „străcători” (strecurători) și site, pentru *lumea de aici*. Același lucru se realiza magic la „slobozirea izvorului” tuturor defuncțiilor, când apa fie se așeza (44 de căni), fie se turnau pe o pânză albă sau șervet⁶³, care jucau același rol de plasă sau strecurătoare, menite a reține sufletul celui dus și a-l „scoate la lumină” în *lumea cealaltă*. În același scop, de Sângiorz oamenii se udao unii pe alții din belșug și, pe alocuri, se desfășura un ritual de paparudă la care participau doar flăcăi, nu și fete, căci elementul feminin născător nu mai era considerat prezent în *lumea de jos*, ritualul fiind menit tocmai readucerii sale aici, adică a femeii capabilă de a naște;

- **24 iunie – Sânzienele** (sărbătoarea creștină a nașterii Sfântului Ioan Botezătorul), marca în cadrul „toarcerii firii” de către Dochia momentul în care **florile/fete, constituind nădejdea vieții, ajungeau în culminația splendorii lor, devenind nubile**, apte pentru întemeierea cuplului spre a aduce viața în *lumea de jos*. Aceasta calitate era afirmată public și consfințită prin ritualul „Drăgaicei” (ipostaza fecioară a Marii Mame), despre semnificația căruia voi vorbi cu un alt prilej;

- **„Boul împănât/înstruțat”** (ritual desfășurându-se la Sânziene sau la Rusalii) reprezenta o invocare a fertilității și fecundității, exprimate prin vizarea și adjudecarea dreptului la măritiş obținut de fetele devenite nubile, grație priceperii și abilității demonstrate cu prilejul prinderii și domolirii boului. Prin acest ritual solicitarea se adresa direct acolitului masculin al Marii Mame, furnizorului sacru de fertilitate și fecunditate, mirelui exemplar (reprezentat de masca boului înstruțat) al hierogamiei așteptate;

- **29 iunie (odinioară) - Cununa secerișului** (sărbătoarea creștină a Sfinților Petru și Pavel) constituia, imediat după consfințirea nubilității, ritualul prin care se solicita Marii Mame (**Vârvalei**, ipostază de femeie născătoare a divinității) favoarea alcătuirii cuplului. Se credea că: „*Drăgaica* (fata din sat aleasă ca cea mai frumoasă, n.n.) este privită în sat ca zâna primăverii, când de aici ea are drept să se mărite, căci cu ziua de Sânzieni și-a ajuns culmea frumuseții de a fi fost numită Drăgaică (...) (Câmpulung-Bucovina); Ziua Sânzienilor este privită ca aducătoarea norocului de măritiş fetelor ajunse la seceriş, adică care-s dezvoltate la trup și ajunse de ani (Câmpulung-Bucovina)”⁶⁴.

Cu doar cinci zile în urmă aceste condiții fuseseră îndeplinite de tinerele fete, deci

⁶³ Boteanu, Cornel, 2008. *Cântecul Zorilor din Plaiul Cloșani*, Editura MJM, Craiova., p. 39; Ghinoiu, Ion, 2019. *Cartea românească a morților/ De la veacul de om la veacul vecilor*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, pp. 367, 369.

⁶⁴ Cuceu, Ion, prof. univ. dr. (coordonator), 2017. *Corpusul răspunsurilor la Chestionarele Ion Mușlea I/ Basarabia și Bucovina/ Chestionarele II, IV, VII/ Ediție critică de documente etnologice inedite, introducere, note și indici de/ Ion Cuceu/Maria Cuceu/ Cosmina Timocea-Mocanu*, Editura Mega, Cluj-Napoca, p. 170; 175.

ele se puteau mărita. Ultima etapă a consfințirii „dreptului” hierogamiei, a morții ca fecioare și renașterii ca femei a fetelor nubile îmbrăca această formă, a *secerarului*, în virtutea vechii identități neolitice a destinului om/grâu. Mai trebuie spus că asta însemna și că morții erau considerați semințe aflate în germinație în pământ, adică în chiar trupul mamei. Louis Gernet și André Boulanger (*Le génie grec dans la religion*) citați de Herseni⁶⁵ considerau că existența încă în antichitate a „colivei în legătură cu morții, sugerează că ea ar fi avut semnificația de <<panspermie>>, deci de spermă sau sămânță a toate generatoare, a vieții sub toate formele ei: vegetale, animale și umane, dar și de renaștere sau reînviere a celor morți”. De aceea în ritualul *Cununii secerișului* se folosea doar grâul, în zonele nefavorabile cultivării sale însămânțându-se o mică suprafață, doar pentru ritualul în cauză⁶⁶. Aceasta, deoarece fetele nubile „creșteau” peste tot, nu doar acolo unde creștea grâul, iar precizarea de mai sus se constituie într-un indiciu forte cu privire la beneficiarele ritualului *Cununa secerișului*, deci a rostului său străvechi:

Cununa (de grâu, n.n.) *trebe udată*, / ***Fata trebe sărutată***,/ *Cununa trebe stropită*,/ ***Fata trebe drăgostită***,/ *Cununa trăbe udată*,/ ***Fata trăbe măritată***.⁶⁷ Astfel, după cum grâul trebuia să moară secerat și însămânțat în pământ spre a renaște, multiplicat, fata nubilă trebuia „să moară secerată” spre a „renaște” femeie, atunci când, aidoma grâului copt, îi venea vremea. Un cântec de nuntă ne prezintă acest moment de împlinire a timpului astfel:

Rujuliță din grădină,/ *Te-ai grăbit de-ai înflorit*/ *Că vremea nu ți-o venit*./ - ***Ba vremea că mi-o venit***,/ ***C-am crescut în continit***,/ ***În continitul boilor***/ ***Și-n lumea feciorilor*** (*A govei /miresei se cântă la nuntă, înainte ca mireasa să plece de la părinți la mire, n.n.*)⁶⁸, unde prin *continitul boilor* se înțelege pășunea boilor, destinată special doar lor, adică lumea lor și, explicit, a feciorilor de însurat. Înțelesul metaforic al acestor versuri este acela că, până acum, fata a căpătat destulă experiență (lucru esențial în societatea tradițională!) în întâlnirile ei cu feciorii (boureei de pe marginea fântânii pomeniți anterior, eventualii ei pețitori), pentru măritiș ea având nevoie de experiență în tehnicile erotice, căpătată în șezători, la „țolică” (locul special amenajat pentru ca tinerii să se poată săruta pe rând fără a fi stânjeniți de ceilalți aflați în încăpere), la portiță, unde i se permitea să-și întâlnească admiratorii, chiar mai mulți într-o noapte. Šolkotović⁶⁹, relatează un obicei al tinerelor vlahi din Kladova, numit *strângătura*: „Era delimitat pentru o anumită perioadă, primăvara, între orele 17 și 19. Mamele, care priveau înțelegător experiențele fetelor, odată cu înserarea

⁶⁵ Herseni, op.cit., pp. 326-328.

⁶⁶ Moldoveanu, Elisabeta, 2000. *Cântecele de seceriș ale poporului român*, Editura Academiei Române, București, p. 40.

⁶⁷ *ibidem*, p. 70.

⁶⁸ Clemente, Constantin, 2007. *Datini la români*, Editura Corvin, Deva, p. 200.

⁶⁹ Šolkotović, Silvia Diana, 2010. *Mitologia vlaho-românilor din Valea Timocului*, Aius PrintEd, Craiova p. 59.

redeveneau severe, chemându-le neîntârziat acasă. De obicei, mângâierile se făceau în dreptul gardului sau tufişurilor, în poziție verticală, dar în Korbovo există un înscris în care se menționează permisiunea poziției orizontale. Fetele care se distrau cu cât mai mulți tineri erau considerate vrednice și cinstite, în timp ce acelea care nu erau alese erau disprețuite. De aceea părinții își educă fetele cum să sărute și să mângâie, cum să se poarte pentru a fi alesele cât mai multor tineri. Există chiar expresia de laudă: *Așa mică, și s-a strâns cu toți.*”

În context, cântecele ritualice cântate cu prilejul *Cununii secerişului*, accentuând aluziile falice, tocmai despre acest moment de împlinire a „vremii seceratului”, de venire a timpului măritişului ne vorbesc:

*La holda de grâu,/ Cu săciera-n brâu,/ Am tot săcerat,/ Maica m-o-ntrebat/ Unde m-am uitat/ Până m-am tăiat./ Maica m-o-ntrebat/ Unde m-am uitat./ La **boi încornați**,/ La voinici înalți,/ La **boi încornuți**,/ La voiniceii mulți. (La **boi încornoși**,/ la voinici frumoși și La ficiori frumoși,/ la **boi împungoși**)⁷⁰. Lor li se adaugă rugăciunile fetelor participante, incluse în cântece specifice ritualului, adresate Vârvalei:*

*Vârvală, Vârvală,/ Scoboară la țară,/ Că holdele-s coapte,/ Coapte de-s răskoapte (holdele reprezentau fetele participante, n.n.)/ Hai să secerăm,/ Da să nu legăm,/ -Hai, vărucă, hai,/ Haida să chemăm/ Ficiori de la noi,/ Ciobani de la oi,/ Ficiori de la boi,/ Holda-nseceratu,/ Până m-am tăiatu./ Muma m-o-ntrebatu:/ Unde m-am uitatu,/ De m-am și tăiatu./ La ficiori frumoși,/ **La boi împungoși**. (Marpod, Sibiu, 1974)⁷¹;*

Textele ne sugerează că, potrivit ansamblului de idei și credințe culturale, pentru o fată existau două posibilități: prima - cea fericită – ca divinitatea, în ipostaza de aducătoare a măritişului și copiilor (Vârvala) să coboare la *ogor* („la țară”) din sălașul ei aflat în munte/vârful muntelui și să instituie secerişul sacru al fetelor ajunse în pârg; a doua – cea nefericită – ca divinitatea să apară în ipostaza ei aducătoare a morții (cioara/ Corboaica neagră), cea care va prăpădi rodul, irosindu-l:

*Vârvală, Vârvală,/ Scoboară la țară (altfel spus: „vino la noi jos, în holdă, de la tine, de sus, din muntele, sau din stânca, în care te afli”)/ Că **holdele-s coapte/ Coapte de-s răskoapte/ Și vin păsărele,/ De iau spicurele;/ Vine corbu negru, / De ia snopu-ntregu;/ Vine cioara neagră,/ De ia clăia-ntreagă.***⁷²

Bădiță, bădiță!/ Cobori de la munte/ Că holdele-s coapte/ Coapte de-s răskoapte/ Și vin cioare negre/ De ia clăia-ntreagă;/ Și vin păsările/ De iau spicurile/ (Dialu

⁷⁰ Moldoveanu, op.cit., p. 62.

⁷¹ *ibidem*, p. 95.

⁷² *ibidem*, p. 61.

Mohului)⁷³;

Rumena Româncă,/ Ea și-a porâncit:/ [Cutare] Făt-Frumos/ Facă cum o face,/ Vie până-n coace./ Fac-atâta bine,/ Vie pân la mine,/ Că grânele lui/ Prins-a de-a se coace,/ Trec la păsărele, Rup la spicurele. (colind de flăcău din Ialomița)⁷⁴;

În acest colind de flăcău din Ialomița fata îi transmite aproape ultimativ flăcăului „să facă bine” și „cum o face” să vină până la ea, întrucât altfel „grânele lui” (adică ea însăși!), care au „prins a se coace” (ei îi venise timpul de măritat!) vor fi pradă morții! În acest caz, Sora Soarelui sau Spicul grâului, alte expresii ale ipostazei fecioară exemplară a Marii Mame, le mustrau pe fetele neîmplinite:

Câte flori sunt pe pământ,/ Toate merg la jurământ,/ Numai spicul grâului/ Șade-n poarta raiului/ Și judecă florile,/ Florile, garoafele,/ Ce-au făcut miroasele?/ Dete-o ploaie și cu vânt,/ Culcă florile la pământ,/ Dete-o ploaie și cu soare,/ Scoală florile-n picioare (Pluguleț, din Lopătari, județul Buzău)⁷⁵;

- **4 decembrie – Barbura/ Vârvala** (v. supra) (sărbătoarea creștină Sfânta Barbara/ Varvara) semnifică încheierea ciclului și calendarului tradițional vegetal prin ritualul îmbărburării copiilor, aceasta semnificând afirmarea realizării scopului: formarea cuplurilor în vederea aducerii pe lume a copiilor pentru continuarea neîntreruptă a vieții în *lumea de jos*.

Extrem de semnificativ pentru cele prezentate mai sus consider textul următorului citat: „Reînnoirea timpului. La Barbură, în șaptesprezece dețembrie (conform calendarului „pe vechi”!, n.n.), atunci începe timpul nou la românii de-aici (sudul Dunării, n.n.). Nu e Anu Nou, de Anu Nou n-a știut lumea, timpul viitor începe atunci”⁷⁶.

(Pentru detalii referitoare la Calendarul agricol prezentat mai sus, vezi și Arhire, Dan, 2021. *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*. Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, pp. 198-222)

⁷³ Bot, *op.cit.*, p. 37.

⁷⁴ Chivu, Iulian, 2017. *Cultul grâului și al pâinii la români*, Editura Sitech, Craiova. pp. 155-156.

⁷⁵ Moldoveanu, *op.cit.*, p. 29.

⁷⁶ Hulubaș, Adina, I. Repciuc, 2016. *Riturile de trecere în actualitate/ The Rites of Passage Time after Time*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 252.

Concluzii

Expunerea care tocmai se încheie a încercat să prezinte unele posibile legături dintre cultura noastră tradițională și „bagajul” cultural neolitic adus, acum 8.000-7.000 de ani, de agricultorii anatolieni. Marea Mamă, taurul ei acolit și identitatea de destin grâu-om, cadrele principale ale ideologiei neolitice anatoliene importate, par a fi lăsat urme convingătoare în tradițiile românești. În prezentarea *Cununii secerișului*, de exemplu, am putut constata că respectivul obicei este, din acest punct de vedere, unul integrator, atât Marea Mamă, cât și boul aducător al fertilității și fecundității, cât și identitatea de destin grâu-om fiind prezente esențial în textele de ritual.

Întrebat de unul dintre studenții săi cu privire la posibila explicație pentru perpetuarea atât de îndelungată a colindelor românești, un profesor își amintește: „Am scos în evidență caracterul ritual al colindelor, asemenea producții folclorice impunând mai mult respect din partea interpreților, în ce privește atât forma, cât și conținutul. Apoi am ajuns la o explicație chiar mai simplă: dacă, să zicem, acum șapte mii de ani un cântec cu fata – și – bourul (cu text compus în oarece idiom preistoric sud-est european) avea deja o funcție ritual-culturală legată de solstițiul de iarnă, atunci el a fost de atunci și până astăzi cântat <<doar>> de

Foto 23.

Foto 32. Coloană de păpuși cu rol apotropaic (împiedicarea așezării duhurilor rele sau ascunderii diavolului acolo, spre a nu trăzni Sfântul Ilie biserica!) bine ascuns de ochii curioșilor sub streșina bisericii din lemn cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” (1663) din Rogoz (MM)

șapte mii de ori (pe când orice cântec <<profan>> se poate cânta și de sute de ori pe an, fără restricții sau rețineri speciale). Condiția fundamentală pentru un tip de perpetuare ca cel discutat aici este, fără îndoială, continuitatea demică (măcar parțială, în zona avută în vedere)⁷⁷. Ce pot însemna cei șapte mii de ani pentru o cultură tradițională care, asemeni unui taur tenace și străduitor, a traversat marea înspumată și revărsată a preistoriei și istoriei, purtând cu grijă „fecioara” spre liman, adică spre reluarea vieții de la capăt, mereu și mereu? Nimic, atunci când tocmai acesta a fost rolul ei, de a fi realizat reverberarea vieții în singurul mod considerat sacru și posibil, cel al vechilor ritualuri - și iată cei peste șapte mii de ani trecuți cu bine. Desigur, faptul că, în tot acest timp, din cele mai tainice și nebănuite locuri a vegheat *Păpușa*, pentru ca lucrurile să se desfășoare normal, nu pare a fi lipsit de importanță. *Păpușa*, aceeași pe care am întâlnit-o pe spatele vulturului neolitic de la Çatalhöyük, cât și, după 9.000 de ani, ascunsă cu grijă sub streășina bisericii din Rogoz, nu ca element constructiv și nici ca „expresie a dragostei pentru frumos a țăranului român”, ci cu aceeași neclintită, veghetoare misiune magică (*foto 32*)!

Autorii fotografiilor și desenelor

Fotografiile sunt realizate de Dan Arhire;

Desenele: 2-4; 7-9; 13-16; 22; 27 – sunt realizate de Mihai Gălățan;

Desenele: 10-12; 20, 21 sunt realizate de Carp Veronica.

⁷⁷

Poruciuc, *op.cit.*, pp. 72-73.

Bibliografie

- Abdullaev, Kazim**, 2017. *Funerary tradition of the ancient east in examples from Anatolia and Bactria Margiana: Origins or parallels?*, în TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi/Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology, vol. 20, Ankara, ISSN 1301-8566, pp. 27-50, https://www.academia.edu/33842529/Kaz%C4%B1m_Abdullaev_2017_Funerary_Tradition_in_Ancient_East_pdf, accesat 9.11. 2022, 06.43.
- Apan, Ioan Sorin**, 2004. *Taina Mării Negre/ Oceanografie și folclor*, Fundația Culturală Arania, Brașov.
- Arhire, Dan**, 2020. „Grădina Maicii Domnului”/ *Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini*, Editura Etnologică, București.
- Arhire, Dan**, 2021. *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*. Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea.
- Bernea, Ernest**, 2006, *Civilizația română sătească*, Editura Vremea, București.
- Bertholet, Alfred** (inițiat de), 2012. *Dicționarul religiilor*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Bocșa, Ioan** (coordonator), 1999. *1484 Colinde/ Cu text și melodie* (vol.I/vol.II), Fundația Culturală TerrArmonia, Alba Iulia.
- Bot, Nicolae**, 1989. *Cântecele cununii*, Editura Minerva, București.
- Boteanu, Cornel**, 2008. *Cântecul Zorilor din Plaiul Cloșani*, Editura MJM, Craiova.
- Brăiloiu, Constantin**, 1998. *Colinde și cântece de stea/ Antologie de texte poetice* întocmită de Sabina Ispas și Mihaela Șerbănescu/ Selecția transcrierilor muzicale Otilia Pop-Miculi, în Brăiloiu, Constantin, Ispas Sabina, Sub aripa cerului. Editura Enciclopedică, București.
- Brătulescu, Monica** (ediție îngrijită și prefăcută de), 1964. *La luncile soarelui/ antologie a colindelor laice*. Editura pentru Literatură, București.
- Cagni, Luigi**, 2008. *Religia Mesopotamiei. În Istoria religiilor/ (I) Religiile antice*, Editura Polirom, Iași.

- Campbell, Joseph**, 2022. Măștile zeului/ vol. I/ Mitologia primitivă, Editura Trei, București, pp. 13; 40.
- Caraman, Petru**, 1983. *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București.
- Cândea, Ionel, Costin, Croitoru**, 2015. *Răspunsurile la chestionarele Odobescu și Hașdeu pentru Județul Brăila*, Editura Istros, Brăila.
- Chifor, Felicia**, 1991. *Un ritual de fertilitate și de inițiere în zona Gherla*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, XIV-XV, Zalău, 1990-1991.
- Chirică, Vasile, Dumitru, Boghian**, 2003. *Arheologia preistorică a lumii. Neolitic și eneolitic*, Editura Helios, Iași, p. 15; Fedele, Francesco, 2008. *Religia preistorică*.
- Chivu, Iulian**, 2017. *Cultul grâului și al pâinii la români*, Editura Sitech, Craiova.
- Clemente, Constantin**, 2007. *Datini la români*, Editura Corvin, Deva.
- Šolkotović, Silvia Diana**, 2010. *Mitologia vlaho-românilor din Valea Timocului*, Aius PrintEd, Craiova.
- Cuceu, Ion**, prof. univ. dr. (coordonator), 2017. *Corpusul răspunsurilor la Chestionarele Ion Mușlea I/ Basarabia și Bucovina/ Chestionarele II, IV, VII/ Ediție critică de documente etnologice inedite introducere, note și indici de /Ion Cuceu/ Maria Cuceu/ Cosmina Timocea-Mocanu*, Editura Mega, Cluj-Napoca.
- Eliade, Mircea**, 1980. *De la Zamolxis la Gingis Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Fedele, Francesco**, 2008. *Religia preistorică. În Istoria religiilor/ (I) Religiile antice*, Editura Polirom, Iași.
- Fochi, Adrian**, 1976. *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București.
- Ghinoiu, Ion**, 2008. *Mică enciclopedie de tradiții românești*, Editura Agora, București.
- Ghinoiu, Ion**, 2013. *Mitologie română. Dicționar*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

- Ghinoiu, Ion**, 2019. *Cartea românească a morților/ De la veacul de om la veacul vecilor*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Gorovei, Artur**, 2012. *Credințe și superstiții ale poporului român*, Editura Saeculum I.O., București.
- Gimbutas. Marija**, 1974. *The goddesses and gods of old Europe: 7000-3500 B.C.*, traducere Dan Nicolau, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Gimbutas, Marija**, 1989. *Civilizație și cultură/ Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, București.
- Golopenția, Anton**, 2006. *Românii de la est de Bug (II)*, Editura Enciclopedică, București.
- Guțu, G.**, 1983. *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Haarmann, Harald**, 2019, *Enigma civilizației danubiene/ Descoperirea celei mai vechi culturi de rang înalt din Europa*, Casa Editorială Demiurg, Iași.
- Herseni, Traian**, 1977. *Forme străvechi de cultură poporană românească/ Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Hulubaș, Adina, I. Repciuc**, 2016. *Riturile de trecere în actualitate/ The Rites of Passage Time after Time*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza.”
- Ispas, Sabina**, 2007. *Colindatul tradițional românesc/ sens și simbol*, Editura Saeculum Visual, seria Mythos, București.
- Johnson, Peri**, Altar EVI. B/3. Fresca vulturilor și turnurilor. Reconstrucție, în Prelegerea nr. 3: *Neoliticul din Orientul Apropiat*, <http://www.arthistory.upenn.edu/spr02/101601/101lecture3.html>, accesat 16.10.2022.
- Jung, Carl Gustav**, 2014. *Opere complete/ 9/1 /Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei, București.
- Kahane, Mariana, Georgescu-Stănculeanu, Lucilia**, 1988, *Cântecul zorilor și bradului (Tipologie Muzicală)*, Editura Muzicală, București.
- Kernbach, Victor**, (fără an). *Universul mitic al românilor*, Editura Lucman, București.

- Laugier, Charles**, 2012. *Contribuții la etnografia medicală a Olteniei*, Editura Aius, Craiova.
- Lazarovici, Cornelia Magda, Lazarovici, Gheorghe**, 2006. *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România/ I Neoliticul*, Editura Trinitas, Iași.
- Marazzi, Ugo**, 2010. *Religiile din Asia Septentrională. În Istoria religiilor/ (V) Religiile Americii precolumbiene și ale populațiilor indigene*, Editura Polirom.
- Mârza, Traian**, 2014. *Folclor muzical din Bihor* (ediția a II-a), Editura Tradiții Clujene, Cluj.
- Mohanu, Constantin**, 1975, *Fântâna dorului/ Poezii populare din Țara Loviștei*, Editura Minerva, București.
- Moldoveanu, Elisabeta**, 2000. *Cântecele de seceriș ale poporului român*, Editura Academiei Române, București.
- Monah, Dan**, 1997. *Plastica antropomorfă a Culturii Cucuteni-Tripolie*. Muzeul de Istorie Piatra Neamț, Piatra Neamț.
- Mureșan, Patricia-Smaranda**, 2019. *Cununile de Rusalii la Șieuț*, în Dobrogea/ revistă de cultură și artă tradiționale, pp. 123-128, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea.
- Mușlea, Ion, Bîrlea, Ovidiu**, 1970. *Tipologia folclorului/ din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*, Editura Minerva, București.
- Netea, Mihai G.**, 2022. *O istorie genetică (incompletă) a românilor*, Editura Humanitas, București.
- Olteanu, Antoaneta**, 2001. *Calendarele poporului român*, Editura Paideia, București.
- Poruciuc, Adrian**, 2013. *Sub semnul pământului mamă/ Rădăcini preistorice ale unor tradiții românești și sud-est europene*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza, Iași.
- Taloș, Ion**, 2001. *Gândirea magico-religioasă la români/Dicționar*, Editura Enciclopedică, București.